

Пролетарі всіх країн, єднайтеся!

ЛІТЕРАТУРА В ШКОЛІ

ОРГАН МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ УКРАЇНСЬКОЇ РСР

ДЕВ'ЯТИЙ РІК ВИДАННЯ

5

ВЕРЕСЕНЬ — ЖОВТЕНЬ

ДЕРЖАВНЕ
УЧБОВО-ПЕДАГОГІЧНЕ ВИДАВНИЦТВО
«РАДЯНСЬКА ШКОЛА»
Київ—1959

З М І С Т

	Стор.
Передовий досвід — всім учителям	3

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ЛІТЕРАТУРИ

В. Ф. ЛИСЕНКО — Сторінки слави (До 20-річчя возз'єднання українських земель)	8
Г. А. ВЯЗОВСЬКИЙ — Тип і прототип	19

МЕТОДИКА ЛІТЕРАТУРИ

Т. Ф. БУГАЙКО, Ф. Ф. БУГАЙКО — Основні проблеми розвитку методики літератури	28
О. Р. МАЗУРКЕВИЧ — Про перебудову шкільного курсу української літератури	38
В. Я. НЕДІЛЬКО — Про твори випускників	47
Г. І. ПОЛИЩУК — Бесіда на уроках літератури	52
М. А. ЯКИМЕНКО — Опрацювання ліричних віршів у старших класах	57
О. В. КОВАЛЬЧУК — Робота над художньою формою «Слова о полку Ігоревім»	63
Д. М. БІЛЕЦЬКИЙ — Шкільний літературний кабінет	72

КРИТИКА І БІБЛІОГРАФІЯ

Є. С. ШАБЛІОВСЬКИЙ — М. Д. Бернштейн. Українська літературна критика 50—70-х років ХІХ ст.	75
Є. ОЛЕКСАНДРІВ — Популярні книжки про класиків	79
Л. Ф. СТЕЦЕНКО — Н. І. Падалка. Вивчення творчості І. Карпенка-Карого (І. К. Тобілевича) в школі	83
О. Ф. САУШКІН — В. А. Никольський. Очерки преподавания литературы в школе	86

ЛІТЕРАТУРНИЙ КАЛЕНДАР

М. ДНІПРОВИЙ — Анатолій Свидницький (До 125-річчя з дня народження)	89
Є. Ю. СОКРУТЕНКО — О. В. Кольцов (До 150-річчя з дня народження)	92

ХРОНІКА

Наукове засідання відділу методики НДІП УРСР	94
Нові книги	96

БФ 07625
Замовлення К-233
Тираж 19300

Головний редактор П. Д. МИСНИК.
Редакційна колегія: О. І. БІЛЕЦЬКИЙ, Т. Ф. БУ-
ГАЙКО, П. К. ВОЛИНСЬКИЙ, М. К. ГУДЗИЙ, С. А. КРИ-
ЖАНІВСЬКИЙ, Б. М. МІЗЕРНИЦЬКИЙ, М. А. РУДЕНКО,
І. О. СИНІЦЯ, Н. Є. ЧЕКИН.

Відповідальний секретар О. В. КОВАЛЬЧУК.

Журнал «Література в школе»
(на українском языке)

Техн. редактор О. О. Чала.

Коректор М. М. Толстой.

Адреса редакції: Київ, 53, Ново-Павлівська, 5. Телефон 5-65-81.

Друк. арк. 6, обл.-видавн. 9,2. Формат паперу 70×108^{1/16}.

Підписано до друку 2.IX 1959 р.

Київська обласна друкарня, вул. Леніна, 19.

В. Я. НЕДІЛЬКО,
методист Київського обласного ІУКВ

Про твори випускників

Якими мають бути письмові твори учнів-старшокласників? — це питання не раз дебатовалось на сторінках педагогічної преси, воно постійно фігурує в планах роботи предметних комісій учителів-словесників і є об'єктом жвавого обговорення, а то й гарячих дискусій скрізь, де тільки мова зайде про викладання літератури в школі.

Важливість цього питання очевидна.

Читаючи учнівський твір, можна майже безпомилково визначити і рівень знань учня, і його вміння володіти мовою, і загальний розвиток. Ще в більшій мірі це стосується екзаменаційних творів, зокрема творів на атестаг зрілості. Свідомість важливості роботи, старання підготовка, більша кількість часу, виділеного для написання, — все це дозволяє твердити, що в екзаменаційних роботах випускників, як у дзеркалі, відбилась і якість знань учнів, і, отже, стан викладання літератури в певній школі.

У зв'язку з перебудовою роботи школи в напрямі її наближення до життя особливо гостро постала проблема розвитку мислення учнів, що, безперечно, повинно знайти своє відображення і в письмових творах. І раніше вчителі прагнули навчити учнів правильно оцінювати літературні факти, добивалися, щоб учнівські твори не були шаблонними, схожими один на одній, як два листки на одному дереві. Тепер, коли головним завданням школи є підготовка молоді до самостійної трудової діяльності, твори, які являють собою безпорадний переказ розділу підручника, є абсолютно недопустимі.

Завдання вчителя-словесника полягає не тільки в тому, щоб дати молоді певне коло знань з історії та теорії літератури, а головним чином у тому, щоб озброїти її вмінням ґрунтовно аналізувати і правильно, з погляду комуністичної ідейності, оцінювати літературні явища, що з ними випускники зустрічатимуться в майбутньому. А добитись цього можна лише при тій умові, якщо в процесі навчання, зокрема при написанні письмових творів, від учнів вимагатиметься максимум самостійності.

Якими ж хотілось би бачити учнівські твори?

Обов'язковою передумовою їх доброї якості є ґрунтовне знання тексту художнього твору. Тільки тоді, коли учень вдумливо і уважно прочитає твір, усвідомить його ідейно-тематичний зміст та художню форму, в нього мсжуть виникнути свої думки й емоції, своє ставлення до зображених у творі подій. А коли учень судить про твір тільки на підставі аналізу, вміщеного в підручнику, або прочитавши уривки з хрестоматії, він, зрозуміло, не зможе написати цікавий, глибокий твір, нічого оригінального в такому творі не буде.

Добитись того, щоб учнівські твори не були голим, майже дослівним переказом підручника чи певної статті, не легко. Це не значить,

проте, що тема твору не може бути розкрита через призму особистого враження і сприйняття учня. Вчителеві доводиться докласти чимало зусиль, доки учні усвідомлять, що підручник — лише свєрєдний орієнтир, що він лише визначає вузлові питання теми, а способів, шляхів розкриття цієї теми — безліч, і кожен з учнів може йти своїм шляхом.

Учитель повинен навчити школярів правильно користуватись підручником. У своїй роботі (зокрема при написанні творів) учні мають керуватись положеннями підручника і розвивати їх, розгортати його тези на основі відшуканого в тексті художнього твору ілюстративного матеріалу.

Учнівські твори можуть і повинні бути різноманітними й щодо стилю. Не слід обмежувати пошуки форми, яка здається учневі найкращою для розкриття даної теми.

Спробуємо глянути з точки зору викладених вище вимог на екзаменаційні твори випускників у 1958—1959 навчальному році.

Ми мали змогу ознайомитись з кількома сотнями екзаменаційних творів десятикласників шкіл Київської області. Треба сказати, що якість їх, порівнюючи з минулими роками, дещо зросла. З робіт видно, що шкільна молодь правильно, ідеологічно вірно оцінює образи художнього твору. Випускники з любов'ю пишуть про героїчні образи комуністів Воронцова та Брянського, про бажання наслідувати їх, захоплюються трудовим подвигом шахтаря Макара Діброви, схиляються перед безсмертною пам'яттю борців за справу революції — батька та синів Цупових.

Десятикласники краще, ніж у минулі роки, знають тексти літературних творів, виучуваних за програмою, вміють повно охарактеризувати літературних героїв. Зросла грамотність робіт. Граматичні помилки зустрічаються лише зрідка (хоч цього, на жаль, не можна сказати про помилки стилістичні). Мова творів стала багатшою, яскравішою.

Тепер значно частіше зустрічаються в учнівських творах спроби самостійної оцінки літературних явищ. Багато учнів пише про свою любов до соціалістичної Вітчизни, до рідної Комуністичної партії, про своє прагнення трудитися на благо радянського народу. Найчастіше ці думки висловлюються у формі ліричних відступів. Ось як звучить звертання до партії у творі десятикласниці Макарівської середньої школи Алли П.:

«Партіє рідна, наша славо і сило! Як любимо ми тебе і як пишаємося тобою! Скільки сил і здоров'я витратили вірні сини твої в боротьбі за наше щасливе дитинство і юність! З глибокою любов'ю і пошаною звернені наші серця до тебе. Це завдяки твоїм повсякденним турботам ми можемо спокійно сидіти за партами, набувати знання, щоб потім з успіхом використати їх у житті. Під проводом Комуністичної партії наш народ переміг у Великій Вітчизняній війні, під її керівництвом будемо ми щасливе майбутнє — комунізм».

Відрадно й те, що учні глибоко переживають прочитане, пишуть про улюблених героїв з хвилюванням і пристрасстю, як про живих і близьких друзів. Багато з них розповідає про свої враження від прочитаних книг, про те, як вплинули на них образи Юрія Брянського, майора Воронцова, Цупових, пишуть про бажання бути подібними до них.

Робіт, у яких виявлено глибоке знання і розуміння змісту художнього твору, розкрита задана тема, написаних грамотно, хорошою літературною мовою, зустрічається чимало. Зокрема, хороші роботи написали випускники Яготинської № 3, Фастівської № 5, Богуславської № 2, Макарівської, Чорнобильської та інших середніх шкіл області.

На жаль, цього не можна сказати про більшість шкіл Київщини. Добрі, ґрунтовні роботи зустрічаються зрідка, лише по кілька на клас

або й на школу. Решта має серйозні недоліки. І говорити зараз, ма-
буть, потрібно саме про них.

У чому ж полягають ці недоліки?

Насамперед впадає в око, що учні вкрай неохоче обирають теми,
які вимагають узагальнення.

У 1958—1959 навчальному році десятикласникам було запропоно-
вано три теми: 1) Образи комуністів Воронцова і Брянського в романі
О. Т. Гончара «Прапороносці»; 2) Макар Діброва — борець за побу-
дову комунізму (п'єса О. Є. Корнійчука «Макар Діброва»); 3) Героїка
громадянської війни в поемі М. П. Бажана «Батьки й сини».

Пишучи роботу на першу тему, найлегше обійтись без узагальнення.
Учні найчастіше характеризували образи Воронцова і Брянського па-
ралельно і лише зрідка розглядали їх спільні риси, типові, власне, для
всіх комуністів часу Великої Вітчизняної війни. Друга тема вимагала
висвітлення рис характеру та діяльності Макара Діброви саме як бор-
ця за побудову комунізму. Учням, які писали твори на третю тему,
треба було загальне питання — героїку громадянської війни — розкри-
ти в образах поєми М. П. Бажана «Батьки й сини».

Переважна більшість учнів обрала першу тему, адже охарактери-
зувати персонажі найлегше.

З 96 випускників Кагарлицької середньої школи № 1 на першу
тему писали 67 учнів, на другу — 24, на третю — лише 5; з 58 десяти-
класників Березанської середньої школи першу тему обрали 44 учні,
другу — 13, третю — 1.

І, нарешті, показовий вибір теми кращими учнями, яких представ-
ляли до нагородження золотими та срібними медалями. З 45 робіт, пе-
ревірених одним рецензентом, на першу тему писало 27 учнів, на дру-
гу — 9, на третю — 4 (п'ять випускників шкіл робітничої та сільської
молоді мали інші теми).

Такий розподіл тем типовий також для багатьох інших шкіл. Він
свідчить, що частина словесників не вчить старшокласників узагальню-
вати літературні факти, виділяти найвизначніше, типове. Про це ж
говорять плани робіт випускників. Наводимо для прикладу план теми
«Образи комуністів Воронцова і Брянського в романі О. Т. Гончара
«Прапороносці»:

I. Вступ. «Прапороносці» — видатний твір радянської літератури.

II. Головна частина.

1. Образ майора Воронцова:

а) провідні риси характеру: висока ідейність, моральна чистота, сила волі,
віра в людей;

б) тісний зв'язок з масами;

в) портрет Воронцова.

2. Образ Юрія Брянського:

а) Юрій Брянський — командир мінометної роти;

б) основні риси характеру: відданість Батьківщині, хоробрість, дисципліно-
ваність;

в) погляди Брянського на любов.

III. Висновок. Значення образів Воронцова і Брянського.

Як бачимо, характеристики обох героїв ідуть паралельно, узагаль-
нення їх спільних рис, типових для комуніста років Великої Вітчизня-
ної війни, нема. По-перше, це збіднє характери обох героїв. Чому, на-
приклад, названі такі риси Воронцова, як висока ідейність, моральна
чистота, дисциплінованість, ініціативність? Хіба віра в людей, мораль-
на чистота не притаманні Брянському? Або відданість Батьківщині, хо-
робрість — Воронцову? Звичайно так, але учень говорив про Воронцо-
ва окремо, про Брянського окремо і не хотів повторювати одне й те ж,
а узагальнити не зумів. Тому й характеристика вийшла однобока, вузь-
ка. По-друге, така структура плану і, отже, усього твору не дає мож-

ливості довести висунуту учнем тезу про керівну роль Комуністичної партії в боротьбі проти німецького фашизму.

Великим недоліком письмових творів старшокласників є невміння виділити основне питання, висвітленню якого треба підпорядкувати і добір матеріалу, і зміст вступу та висновків, і композицію письмового твору. Обравши тему, учні намагаються втиснути в твір усе відоме їм, що стосується даного героя чи проблеми, а не тільки те, що спрямоване на розкриття теми. Часом це приводить до заміни однієї теми іншою. У цьому можна переконатися, аналізуючи плани творів.

Ось, наприклад, як спланувала твір «Макар Діброва — борець за побудову комунізму» (п'єса О. Є. Корнійчука «Макар Діброва») десятикласниця Кагарлицької середньої школи № 1 Любов Д.:

- I. Вступ.
1. Історія написання п'єси «Макар Діброва».
- II. Головна частина.
 1. Образ Макара Діброви.
 2. Основні риси характеру:
 - а) гуманність;
 - б) любов до праці;
 - в) любов до Батьківщини.
 3. Макар Діброва — борець за здорову і міцну сім'ю.
- III. Заклучна частина.

Не будемо говорити ні про трафаретність наведеного плану, ні про його неповноту. Звернемо увагу лише на такий недолік плану, а значить — і самого твору.

Макар Діброва — образ багатогранний і повнокровний. Темою окремих творів могло б бути і його ставлення до праці, і зображення його життєвого шляху, і втілення в ньому керівної ролі Комуністичної партії на виробництві. У даній роботі слід було виділити одне, мабуть, найголовніше в образі: ставлення Діброви до суспільної праці, до будівництва комунізму. Звичайно, при цьому необхідно показати і життєвий шлях героя, і його ставлення до сім'ї, і любов до Батьківщини. Але все це повинно служити одному: ствердженню думки про те, що все життя, вся діяльність Макара Діброви підпорядковані ідеї комунізму, боротьбі за його здійснення, увесь образ Діброви повинен бути розглянутий через призму його боротьби за побудову комунізму. Тимчасом учениця написала твір на тему «Образ Макара Діброви», в якому і зміст п'єси переказує, і все, що знає про героя, викладає, а основне — боротьбу за побудову комунізму — згадує лише побіжно. Звичайно, вважати дану роботу задовільною не можна.

Причиною таких недоліків, крім усього іншого, є те, що вчителі іноді неправильно навчають школярів складати плани. Що має означати «головна частина», або «виклад», як ще інколи пишуть? Очевидно, пишучи будь-який твір, учень хоче довести в ньому якусь головну тезу, розкрити те основне, що характеризує, наприклад, певного героя. Ця теза і має бути сформульована замість нейтральних, аморфних слів «головна частина», «виклад». Тоді учневі обов'язково доведеться виділити головне у творі, і вся його робота буде спрямована на доведення цієї тези, а другорядне, те, що не стосується теми, він відкине.

Переважна більшість планів на тему «Образи комуністів Воронцова і Брянського в романі О. Т. Гончара «Прапорonosці» були побудовані за такою схемою:

- I. Вступ (найчастіше — про роль Комуністичної партії у Великій Вітчизняній війні).
- II. Головна частина.
 1. Образ Воронцова (деталізація за пунктами).
 2. Образ Брянського (теж).
- III. Висновки (найчастіше — пізнавальне та виховне значення образів).

Згідно з цим планом учні і писали характеристики двох образів, зовсім не поєднані між собою, тобто дві окремі роботи. А от коли б вони, добре обдумавши своє завдання, замінили безбарвну і схематичну «головну частину» чітко сформульованою тезою (наприклад, «Втілення в образах комуністів Воронцова і Брянського керівної ролі Комуністичної партії у Великій Вітчизняній війні» або «Воронцов і Брянський — типові образи комуністів років Великої Вітчизняної війни»), їм обов'язково довелося б виділити і спільні риси героїв, і повніше виявити їх індивідуальні особливості. Робота стала б глибшою, цілеспрямованою.

Така побудова твору виключила б — або принаймні послабила б — намагання скористатись готовим матеріалом підручника. Адже дуже часто, навіть у хороших роботах, підібруеш цілі рядки, абзаци, а то й сторінки, взяті без жодної зміни з підручника.

Низька в ряді шкіл і стилістична грамотність учнів. У роботах учнів Березанської, Ківшоватської (Таращанський район), Горенської (Києво-Святошинський район), Мирівської (Кагарлицький район) та деяких інших середніх шкіл раз у раз натрапляеш на неправильно побудовані речення, надокучливі повторення одних і тих же слів та виразів, русизми тощо. Найпоширенішими помилками є вживання «являється» в значенні зв'язки «є», виразів «приймати участь» та «відноситись до когось» замість «брати участь», «ставитись до когось», «любий» (будь-який, який-небудь), «другий» (інший), «предложення» (пропозиція) тощо.

Істотний недолік учнівських творів — ігнорування ролі художніх засобів літературного твору. Найчастіше учні звертають увагу на портрет героїв. Вони наводять цитати, але, як правило, цим справа й обмежується. Показати, як у портреті розкривається внутрішній світ героя, як за його допомогою письменник виявляє своє ставлення до нього, учні часто неспроможні. Та й самі цитати здебільшого не самостійно відшукані в тексті твору, а виписані з підручника. Зрідка учні вдаються до спроб ширше з'ясувати роль засобів художньої виразності, навіть виділяють окремі пункти плану для цього. Але знов-таки ці спроби залишаються тільки спробами, бо вони не стають органічною частиною аналізу, а являють собою не обов'язковий і не пов'язаний з ідейним змістом твору додаток.

Причиною згаданих недоліків найчастіше є нетворча, шаблонна робота деяких учителів, які занижують вимоги до знань учнів, зокрема до письмових творів, не розвивають самостійності мислення, не урізноманітнюють своєї роботи.

Негативно впливає на якість учнівських творів подібність і шаблонність тем, які пропонуються школярам.

Кращі вчителі-словесники Київщини широко практикують такі, наприклад, теми: «Що спільного і відмінного в образі Чіпки (роман Панаса Мирного «Хіба ревуть воли, як ясла повні?») та Хоми Гудзя («Фата моргана» М. Коцюбинського)?», «Порівняльна характеристика Бенедя Синиці («Борислав сміється» І. Франка) та Марка Гуші («Фата моргана» М. Коцюбинського)», «Чого я навчився у героїв романа О. Гончара «Прапорonoсці»?», «Риси соціалістичного реалізму в романі «Прапорonoсці» тощо. Належне місце займають і так звані «вільні теми», яким уже давно час набути прав громадянства.

Такі й подібні теми цінні тим, що вони спонукають до самостійного осмислення матеріалу, до узагальнень, виключають можливість бездумного наслідування підручника.

Словесникам треба помножити свої зусилля, ширше впроваджувати нові, ефективні методи роботи над учнівськими творами, підвищити вимоги до них.